

Harangi-Tóth Zoltán[✦] – Lénárt Tamás[✦]

Az azeri – örmény haderők fejlődésének vizsgálata a régió megváltozott biztonságpolitikai viszonyainak tükrében¹

DOI 10.17047/Hadtud.2023.33.E.173

Publikációnk témája a 2020. nyarán, Hegyi-Karababban lezajlott események történeti előzményeinek a had- és történettudomány módszertanát felhasználó elemzése. A túlnyomórészt örmények lakta hegyi-karabahi régió, amely a közel hatéves változó intenzitású harcok után 1994-ben deklarálta függetlenségét Azerbajdzsántól és csatlakozott Örményországhoz. A konfliktus azonban nem szűnt meg, 1994 és 2020 között alacsony intenzitású konfliktussá vált. 2020. nyár végén újra magas intenzitásúvá váltak az összecsapások, amelynek következtében a vitatott területek egy része – az Oroszország segítségével tető alá hozott békemegállapodás keretében – visszakerült Azerbajdzsánhoz. A megoldás azonban csak időlegesen rendezte a régió helyzetét, ezért szükséges a konfliktus (had)történetének és kontextusainak, illetve az érintett felek hadművészetének mélyebb megértése.

Kulcsszavak: azeri-örmény konfliktus, Hegyi-Karabah, Kaukázus, biztonságpolitika, hadtörténelem

The development of the Azeri-Armenian forces investigation in the light of the changed security policy conditions of the region

Our publication is about the interdisciplinary analysis of the historical background of the 2020 Nagorno-Karabakh War. The region which was mostly inhabited by ethnic Armenians, seceded from Azerbaijan after six years of fighting, and it finally joined Armenia in 1994. The conflict remained without a resolution, instead it gradually turned out to be a low intensity conflict for the next decades, until the autumn of 2020. Our publication is about the analysis of this era based on historical and military scientific perspectives. The topic is still relevant, due to the fact that the frozen conflict turned hot last year, and after a short but high intensity war Nagorno-Karabakh became a part of Azerbaijan again. We assume that the Russian mediated peace accord won't be able to solve the conflict permanently, so the deeper understanding of the way of war of the participants and the context of the historical events is still relevant.

Keywords: Azeri-Armenian Conflict, Nagorno-Karabakh, Caucasus, securityStudies, military history

A 2020 őszen zajlott konfliktus során a felek számos olyan új technikai eszközt, vagy eljárást alkalmaztak, amelyekről akkor még nem lehetett tudni, hogy ezek hadszíntér-specifikus egyedi jellemzők, vagy már a jövő hadviselése felé jelentenek egy fontos lépést. Ezek közül a bizonytalanságok közül az Ukrajna ellen 2022. február 24-én megindított orosz támadás már néhányat eloszlattott (különösen a pilóta nélküli eszközökkel kapcsolatban), míg másoknál erre még nem került sor. A szerzők véleménye szerint, bár érthető módon a figyelem a Kaukázusról hazánkban is Kelet-Európa felé fordult, ez nem mehet az azeri-örmény háború feldolgozásának kárára,

[✦] NKE-HHK Hadtörténelmi, Filozófiai és Kultúrtörténeti tanszék, tanársegéd. e-mail: harangi-toth.zoltan@uni-nke.hu, ORCID: 0000-0002-7076-7106

[✦] NKE-HHK Nemzetközi Biztonsági Tanulmányok tanszék, mesterszakos hallgató. e-mail: len.tam211@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2229-1411

¹ A mű TKP2020-NKA-09 számú projekt a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból biztosított támogatással, a Tématerületi Kiválósági Program 2020 pályázati program finanszírozásában valósult meg.

mert feltételezésünk szerint az ott látottak jelentősége túlmutat a régió határain, és fontos információval szolgálhat a következő évek hadviseléséről.

Munkánk során elsősorban a had- és történettudomány módszertanával dolgoztunk, amely során igyekeztünk új forráscsoportokat is beemelni a vizsgálódásainkba. Ilyen volt a közösségi média és a különböző online szereplők (az államtól a magánszemélyik) tevékenysége, amellyel szemben a szubjektum fokozott megjelenése miatt igyekeztünk szigorú forráskritikát alkalmazni. Fontos megjegyezni, hogy ez nem pótolhatja a történeti kutatások hagyományos forráscsoportjait, de azok közül az eltelt idő rövidsége miatt még csak kevés áll rendelkezésre. A hadviselés átalakulásának sebessége azonban megköveteli, hogy a lehető legpontosabban igyekezzünk elemezni a konfliktus katonai és egyéb, azzal összefüggő aspektusait. Kutatásunk során a fenti nehézségek kiküszöbölésére igyekeztünk a forrásainkat a lehető legszélesebb körből kiválasztani. Eredményeink közreadásakor törekedtünk arra, hogy az egyes neveket és helységeket magyar átírással szerepeltessük, és az eseményeket elsősorban a Magyar Honvédség és a hazai felhasználás szempontjából mutassuk be. Kutatásunk érinti Örményországot és Azerbajdzsánt is, de a hadi események vizsgálatakor igyekeztünk csak Hegyi-Karabahra, mint hadszíntérre koncentrálni.

A hadszíntér fizikai jellemzői a vizsgált időszakban

Hegyi-Karabah térségének domborzati meghatározó módon befolyásolták a szemben álló felek tevékenységét. A két érdekelt ország a Kaukázus-hegység előterében található, így (keletről nyugatra haladva) a dombvidéki, a hegyi, illetve a magas hegyi jelleg és az erősen átszegdelt terepviszonyok jellemzőek. Ez a hadviselés szempontjából leginkább fontos tényező, és a logisztika, valamint az utánpótlás számára is kihívást jelent, főleg a vasútvonalak hiánya, és a kevés jó minőségű szilárd burkolatú út miatt. Ellátási szempontból érdemes kiemelni a Hegyi-Karabah kulcsa és legfontosabb városa, Sztyepanakert, illetve a Lacsin közötti utat (Lacsin-korridor), mint stratégiai jelentőségű szárazföldi ellátási útvonalat, valamint a Hodzsali repülőtér, mint a régió egyetlen logisztikai célokra is felhasználható légi kikötőjét. Mindkét terület ellenőrzése kulcsfontosságú Hegyi-Karabah megtartásához.

A terep erősen kanalizálja a műveleteket, főleg a völgyekre korlátozza azokat. A nagy sebességű szárazföldi mozgás is csak e tengelyek mentén, a kevés út felhasználásával történhet. A nehéz terep felértékeli a légi tevékenységek szerepét, míg a gépesített műveleteket az úthálózat, és az utak mentén elhelyezkedő települések közvetlen környezetére redukálja. A nehezebb haditechnikai eszközök mozgatása ilyen feltételek mellett korlátozottan megvalósítható, míg a nagy szintkülönbség, valamint a jól védhető völgyek és települések az alapvetően gyalogosan végrehajtható műveleteket teszik szükségessé. A főbb útvonalaktól távol eső, ritkán lakott, hegyes területek ideálisak a beszivárgás és a helikopteres légi deszantok számára.

A térség időjárását alapvetően befolyásolja a magashegyi terep, így a telek kifejezetten hidegek, a késő tavasz és a kora nyár általában csapadékos, míg a nyarak közepesen melegek, de szárazak. Ez az időjárás a támadó szempontjából alapvetően egy rövid kora tavaszi és késő

nyári, vagy kora őszi műveleti időszak kialakulását jelenti, ezen kívül a védő fél számára kedvezőbbek a viszonyok.



1. ábra

*Nagorno-karabakhi régió elhelyezkedése Örményország és Azerbejdzsán határán,
a régió fontosabb települései és útviszonyai*

(forrás: Rayane Ait Haddou: Nagorno-Karabakh: origins, peace process, and awakening of a “frozen conflict” <https://www.eu-logos.org/2020/12/02/nagorno-karabakh-origins-peace-process-and-awakening-of-a-frozen-conflict/> Letöltés ideje: 2021.09.28.)

Az azeri–örmény szembenállás történelmi gyökerei és a terület etnikai viszonyai

Jereván, Karabah, Nahicseván és Zangezur régiója a 19. század kezdetén még muszlim többségű volt, azonban az orosz–perzsa, majd orosz–oszmán háborúk következményeként a térség az Orosz Birodalom része lett. A tudatos örmény betelepítések miatt a 20. századra Jereván, Karabah és a környező területek viszont keresztény többségűvé váltak, amellyel az oroszok célja az összefüggő muszlim és török területek egymástól való elválasztása volt. Ekkortájt változott a korábban síita muszlim török, később azerbajdzsáni törökként ismert nép elnevezése is azerivé.²

² van Schendel – Zürcher 2001, 42–45.



2. ábra

A térség etnikai-vallási viszonyainak térképe (1995.)

(forrás: University of Texas Libraries, Letöltés ideje: 2021.09.25.)

Ezt követően megtörtént az első jelentősebb összecsapás az azeriek és az örmények között: az 1905-ös oroszországi forradalom idején etnikai alapú összecsapások, pogromok, az ellenkező népcsoport falvainak fosztogatása és felgyújtása vált a nézeteltérések „rendezésének” módjává, amely konfliktusok később az egész Kaukázusra átterjedtek. Az októberi forradalmat követően, 1918-ban kikiáltotta függetlenségét az Örmény Demokratikus Köztársaság, az Azerbajdzsáni Demokratikus Köztársaság és a Grúz Demokratikus Köztársaság, amelyek az egykori Kaukázusontúli Demokratikus Szövetségi Köztársaság felbomlásával jöttek létre.

Végül a Szovjetunió elnyomta az ellentéteket, és a moszkvai adminisztráció által mester-

ségesen megalkotott határvonalak közé szorított népek törekvéseit a Vörös (majd Szovjet Hadsereg tartotta szigorú kontroll alatt, egészen az ország széteséséig. A volt tagköztársaságok függetlenségük elnyerése idején az etnikai összetűzések immár nyílt háborúvá váltak Azerbajdzsán és a hegyi-karabahi örmény kisebbség függetlenségi hadserege között, amelyet Jereván nyíltan támogatott.³

A Szovjetunió felbomlása, és az első hegyi-karabahi háború (1988–1994)

A térség a hidegháború alatt kiemelt jelentőségű terület volt. Az első hegyi-karabahi háborúban több és jobban felkészült, sőt friss afgán háborús tapasztalattal rendelkező örmény tiszt vett részt, ez a tapasztalat az azeri oldalról hiányzott.⁴ Elmondható tehát, hogy arányaiban kevés azeri tiszt szolgált a szovjet haderőben, és közülük is örmény társaiknál kevesebben jutottak magas rendfokozatba vagy harcoló alakulatok parancsnoki beosztásába, sokkal nagyobb eséllyel szolgáltak kiszolgáló vagy biztosító erők kötelékében.⁵ A vezetés szempontjából látványos volt a különbség az örmény tisztek javára, akiknek sorai kiegészültek azon szovjet társaikkal, akik bár más területről származtak, úgy döntöttek, hogy az immár független Örményországban szolgálnak tovább. Ez utóbbi csoportból is kiemelkedik az ukrán származású Anatolij Vlagyimirovics Zinevics, akinek óriási tapasztalata és szakértelme (évekig az afganisztáni szovjet erők alapját adó 40. összefegyvernemi hadsereg törzsfőnöke volt, mielőtt a Kaukázusba helyezték hasonló beosztásba) döntőnek bizonyult a hadműveletek tervezése és végrehajtása során.⁶

A Szovjetunió számára a terület fontosságát indokolta még a NATO-tag Törökország és a területén tárolt nukleáris fegyverek jelentette fenyegetés is. A szovjet tervezésben a térség a délnyugati hadszíntér része volt.⁷ A Transzkaukázusi Katonai Körzet állományában, Örményország területén ezért 3 első lépcsős hadosztály állomásozott, míg Azerbajdzsán második lépcsős alakulatokkal, és főleg raktárbázisokkal rendelkezett, amelyekben 5 teljes értékű hadosztály készletét és óriási mennyiségű lőszert és egyéb eszközt tároltak.⁸ A térségben állomásozott még a szovjet Honi Légvédelem 19. légi hadserege, amely eszközeinek egy része hátramaradt, és az újonnan megalakult államok repülőerőinek magjává vált.

Az etnikai tisztogatások mellett zajló háborúban mindkét fél nagy számban szervezett milíciákat, de ezek létrehozásának indoka és jellege alapvetően különbözött. Örmény oldalon elsősorban a nacionalizmus volt a mozgatórugó, ezért főleg a hegyi-karabahi lakosság tagjai alkották a milíciákat, amelyek részben önszerveződő módon jöttek létre, és elsődleges feladatuk a terület függetlenségének kivívása volt Azerbajdzsántól.⁹ A Szovjetunió felbomlása után megkezdődött a nemzeti hadseregek létrehozása: a két haderő alapvetően azonos (szovjet) elvek mentén szerveződött meg és hasonló haditechnikai eszközöket használt, így az első időszakban

³Frielick 1994, 581–619, 602.

⁴Stronell 2021.

⁵Alexiev – Wimbush 2007, 8–9.

⁶Chorbajian, et al. 1994, 17–18.

⁷CIA, 1979, 50.

⁸Uo. 65. és Holm

⁹Cornell 1999, 25. és 33.

jelentős eltérés (a harcértéket leszámítva) főleg méretben és az eszközök számában mutatkozott közöttük. Az önállóvá válást követően az ott állomásozó, jereváni 7. gárda hadsereg 15., 164., és 261. gépesített lövészadosztályainak részei alkották az újonnan létrehozott reguláris örmény haderő magját, amely leginkább támogató (tüzérség, logisztika) feladatkört töltött be a konfliktus során, míg erőinek egy része a török határnál állomásozott.¹⁰

A független Azerbajdzsán államszervezetének létrehozása sokkal zavarosabb körülmények között, és aktív szovjet katonai beavatkozás mellett¹¹ zajlott. A hatalmat gyakran csak rövid időre birtokló politikusok annak érdekében, hogy elkerüljék egy erős haderő jelentette katonai puccs veszélyét, milíciák létrehozásában, és „zsoldosok”¹² alkalmazásában látták a megoldást. Ezeket sokszor üzletemberek és magánszemélyek segítségével szerelték fel, és gyakran a reguláris haderő vezetőinek szándékával ellentétesen irányították őket. A Szovjetunió szétesésekor a bakui 4. Összefgyvernemi Hadsereg állomásozott az ország területén (Hegy-Karabahban is), illetve a második lépcső óriási lőszer- és egyéb raktárkészletei álltak az azeriek rendelkezésére, amelyek egy része a magánszemélyek bevonása miatt a feketepiacon kötött ki.¹³

A két fél háborús teljesítményét összevetve elmondhatjuk, hogy az örmény vezetés minősége, a tisztikar tapasztalata és felkészültsége, kiegészülve a stabil politikai elhatározással, illetve a harcolók magas szintű moráljával és eltökéltségével döntőnek bizonyult a konfliktus során.

A két háború közti időszak (1994–2020)

Az első háború lezárása az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet (EBEÉ) és Oroszország hathatós közreműködésével zajlott. Az ún. minszki csoport¹⁴ felállításával ültették a feleket tárgyalóasztalhoz, amelyen Hegyi-Karabah önálló, harmadik félként vett részt. A biszeki protokoll megszületésével Azerbajdzsán területének 14%-át veszítette el.¹⁵

A tűzszüneti megállapodás megkötésével sem sikerült véget vetni a konfliktusnak és 1994-től egy több, mint 20 évig tartó „se háború, se béke” helyzet állt fent, amelyet több alacsony intenzitású, kevés veszteséggel járó határvillongás és tüzérségi csapás szakított meg. Ezek közül kiemelkedik, a 2016 tavaszán zajlott négynapos háború. Április 1-jén az azeri haderő észak-keleti irányból megtámadta a Hegyi-Karabah Köztársaságot, azonban az összecsapások négy napja alatt nem sok katonai sikert tudtak elérni, pedig már ekkor is alkalmaztak UAV eszközöket.

¹⁰ Cornell 1998, 60.

¹¹ Svante 1999, 24.

¹² Ez egyes esetekben ténylegesen külföldi, jellemzően muszlim (például csecsen) erőket jelentett, de a térségben állomásozó, jellemzően orosz etnikai többségű, vagy orosz vezetésű (ex-)szovjet alakulatok is gyakran beavatkoztak, meggyőződésük vagy érdekeik szerint, mindenféle felsőbb utasítás nélkül. Ez utóbbi alakulatokat az Orosz Védelmi Minisztérium zsoldosnak minősítette, ezzel cáfolva, hogy bármilyen módon részt venne a konfliktusban. Emil Souleimanov – Lia Evoyan: Two Positions on the Nagorno-Karabakh War: Russian and Turkish (1990–1994). In: Central Asia and the Caucasus. Journal of Social and Political Studies Volume 13 Issue 4 2012. CA&CC Press AB, Svédország. <http://www.osce-academy.net/upload/file/ca-c.en.4-2012.pdf> (Letöltés ideje: 2021. 07. 30.) 13.

¹³ Human Rights Watch/Helsinki 1994, 148–149.

¹⁴ Tagjai: Azerbajdzsán, Örményország, Fehéroroszország, Németország Finnország, Olaszország, Svédország Törökország, Franciaország, Oroszország és az Egyesült Államok küldöttei, illetve az EBESZ-trojka tagjai.

¹⁵ De Waal 2003, 237–240.

A nemzeti érdekérvényesítés képessége¹⁶ a második hegyi-karabahi háború előestéjén

A két tagköztársaság, majd önálló ország *diplomáciai viszonyait* és külpolitikai útkeresését 1988. és 1994. között meghatározta a Szovjetunió központi irányítása és az ahhoz való viszony, majd annak széthullása után a regionális szövetséges keresése. Örményország számára – a Kaukázus status quójának megőrzése szempontjából – ez Oroszországot jelentette, amely az első időszakban a szovjet összeomlásból való kilábalás nehézségei miatt nem mindig bizonyult a legmegbízhatóbb szövetségesnek. Azeri oldalról a szövetségeskeresés vallási (a szintén síita Irán, amelynek a 19. századig, még Perzsia idején szerves része volt) és etnikai alapon (Törökország) történt. A két, látszólag egymással sem mindig összeegyeztethető potenciális szövetségből egyértelműen az utóbbi lett a fontosabb.

A háború előtt és alatt is fontos szerepet játszottak az *információs műveletek*. Azerbajdzsán nagy hangsúlyt fektetett a média és az internet által kínált lehetőségek felhasználására. A háború igazságosságának alátámasztására médiakampány indult, ahol minden elérhető fórumon bemutatták a térség történetét és azt, hogy a terület ma is de jure Azerbajdzsán részének tekintendő, amelyet a nemzetközi közösség is elismer, ezáltal nem vádolhatók meg egy másik ország megtámadásával.¹⁷ Az azeri védelmi minisztérium napi szinten töltött fel hivatalos oldalára a katonai műveletek sikereiről szóló összefoglalókat, nyilatkozatokat, illetve a felderítő és felfegyverzett pilóta nélküli légi járművek (Unmanned Aerial Vehicle/Aircraft System, UAV/UAS) által készített képfelvételeket. Ugyanígy nagy számban hoztak nyilvánosságra tüzérési csapásokkal, illetve felfegyverzett drónok által megsemmisített örmény harcjárművekről és állásokról szóló videókat. Ezek között tudatosan szerepeltettek olyan eszközöket is, amelyek korábban, vagy más körülmények között semmisültek meg – különösen azokat, amelyek az örmény légvédelem legmodernebb, vagy legütőképesebb eszközeinek számítottak.¹⁸

Mindemellett az elfoglalt területeken hátrahagyott örmény felszerelést és a zsákmányolt eszközöket is felhasználták propaganda célra, azt bizonyítva, hogy az azeri hadsereg támadása mennyire váratlanul érte a felkészületlen és szervezetlen örményeket, akik mindent hátrahagyva menekültek el az állásokból és helyőrségekből. Az örmény harcjárműveket hadizsákmányként számos riportban, illetve győzelmi felvonuláson és egy, a „háborús trófeák” kiállítására létrehozott parkban is bemutatták, majd később azokat átfestve, jelképesen a saját erők kötelékébe állították.

Megállapítható, hogy Azerbajdzsán sokkal szervezettebben használta fel a közösségi média kínálta lehetőségeket. A korábban formálisan alkalmazott felhasználói fiókokat a háború hat hete alatt teljesen más módon kezdték használni. Azokra folyamatosan érkeztek az újabb, szofisztikált videók és infótablók, amelyekkel a felhasználókat próbálták a maguk oldalára ál-

¹⁶ Joint Doctrine Note 1-18 Strategy, 25–28.

¹⁷ Kolsto - Blakkisrud 2012, 141–151. 143–144.

¹⁸ *These photos have circulated since 2016 in reports about an air defence system that was damaged after an accident in Russia.* AFP India, 2020. 10. 07.

<https://factcheck.afp.com/these-photos-have-circulated-2016-reports-about-air-defence-system-was-damaged-after-accident-russia> (letöltés ideje: 2021. 09. 07.)

lítani. Azerbajdzsánban – független sajtó hiányában – a félretájékoztatás nagyobb hatékonysággal érte el hatását a felhasználók körében.¹⁹

Az örömeink kevésbé hatékonyan használták fel a közösségi média nyújtotta lehetőségeket. A hadicselvényekről és az elért eredményekről ők is beszámoltak. A közösségi média-kampány során szintén az ellenfél veszteségeit mutatták be a halottakról és megsemmisített járművekről készített képsorokkal, illetve az azeri katonák által elkövetett atrocitásokat helyezték a középpontba. A beszámolóban bemutatták a civilek elleni erőszakot, a lakóhelyeikről elűzött polgári lakosságot, akik a házaikat felgyújtva hagyják hátra a területet az azt megszálló azerieknek. Több olyan videó is keringett a világhálón, amelyben civilek, vagy magukat megadó hadifoglyok kivégzése és lefejezése volt látható, azonban több felvételtől is kiderült, hogy nem ott és nem akkor készültek, ahogyan azt a leírásban megadták.²⁰

A gazdasági erő szempontjából az olajban gazdag Azerbajdzsán nagy előnyre tett szert, de ez az első időszakban ez még nem jelentkezett döntő tényezőként. Érdekes azonban figyelembe venni, hogy a 2010-es években fellendült gazdasági fejlődésnek már ez az alapja,²¹ amely a korábbiakhoz képest a nagyarányú haditechnikai fejlesztésekben is megmutatkozott²² (különösen a török és izraeli eredetű dróntechnológia megjelenésében).²³ Először a 2014–2016 közötti olajjárvás, majd az új évtized elején a COVID–19 járvány és a szaúdi–orosz olajháború lelassította a kevés lábbon álló azeri gazdaságot,²⁴ így a két ország közötti látványos különbség mérséklődésének képét vetítette elő, amely szerepet játszhatott a befagyott konfliktus 2020-as újbóli kieleződésében is.

A nemzeti érdekérvényesítő képesség negyedik összetevőjének, azaz a szembenálló felek *katonai erejének* egységes vizsgálatát az alábbi szempontrendszer szerint végeztük el:

- felderítés;
- manőver erők;
- tüzéség és csapásmérő képesség;
- műszaki erők és a csapatok oltalmazása;
- vezetési rendszerek és híradás;
- logisztika;
- információs képességek;
- vezetés és tisztikar.²⁵

¹⁹ Pearce 2020.

²⁰ Atanesian – Strick 2020.

²¹ A két ország GDP-jében jelentős eltérés mutatkozik, Azerbajdzsán 2006 (az új kőolaj vezetékek átadása) és a 2014 (olajjárvás kezdete) közötti időszakban látványosan elszakadt Örményországtól. GDP (current US\$) - Azerbaijan, Armenia | Data (worldbank.org) (Letöltés ideje: 2021. 08. 01.)

²² Wagner 2016.)

²³ Lesták 2021, 38–39.

²⁴ Az azeri és az örmény GDP növekedése éves bontásban. Látványos kiugrás a 2006-os azeri kőolajvezeték átadása: GDP growth (annual %) - Azerbaijan, Armenia | Data (worldbank.org) (Letöltés ideje: 2021. 08. 01.)

²⁵ Katonai képességek összevetésének (Assesment of Relative Combat Power) szempontjaira készült táblázat az Amerikai Hadsereg (US ARMY) ATP 5-0.2-1 (2020) szabályzata alapján. <https://fas.org/irp/doddir/army/atp5-02-1.pdf> (Letöltés ideje: 2021. 07. 28.) 41.

A második hegyi-karabahi háború (2020) és a szembenálló felek katonai teljesítményének értékelése

Aliyev elnök többször, és egyre harciasabban hangoztatta, hogy Azerbajdzsán nem tesz és nem is tehet le arról, hogy visszaállítsa területi integritását. Ennek ideje 2020. őszén (egy semleges Oroszország és az Azerbajdzsánt látványosan támogató Törökország mellett) jött el, és kitört a második hegyi-karabahi háború.²⁶ A 44 napos háború megmutatta, hogy egy az 1990-es évek színvonalán álló, szovjet típusú és egy 21. századi haderő összecsapása milyen eredményekkel járhat. Az azeri felderítés magasan az örmény fölé nőtt, hála a modern, hosszú időn keresztül a levegőben maradni képes drónoknak, így a bakui vezetés gyakorlatilag valós időben tudta követni az eseményeket, nagyon lerövidítve a szükséges válaszreakciókat, a csapások hatékonyságát és megkönnyítve a pontos tervezést.²⁷

A *manőver erők* esetén is az azeriek voltak előnyben, mert több, jobban felkészült katonát tudtak bevetni. A helyzetet súlyosbította, hogy Örményországban egy hosszú hétvége első napjára esett a támadás kezdete, mert az azeri vezetés (helyesen) azt feltételezte, hogy ekkor kevesebb örmény katona tartózkodik a szolgálati helyén. A néhol nehezen értelmezhető adatokat vizsgálva kiderül, hogy mindkét oldal veszteségei a 17–19 éves korosztályból kerültek ki, de a következő kategória az örmények esetén jellemzően idősebb, önkéntesként szolgáló harcolókat takarja, gyakran az előző háború veteránjait, sőt tisztjeit. A másik oldal következő nagy veszteség kategóriája a 25–27 éves korosztály, amelyet a legalább 3–5 éves katonai tapasztalattal rendelkezők jelentik, ez alapján pedig feltételezhető, hogy Azerbajdzsán jobban képzett katonákat vetett be a konfliktus során.²⁸ A haditechnika terén a szárazföldi erők felszerelésében még mindig a (változó mértékben modernizált) szovjet-orosz technikai eszközök domináltak.²⁹

A *tüzérség* és a tüzcsapások alkalmazása az első háborúhoz hasonlóan nagy hangsúlyt kapott, különös tekintettel a sorozatvető és (hadműveleti) ballisztikus rakéta eszközök alkalmazására, amelyben az azeriek modernebb eszközökkel rendelkeztek és csapásaikat a technikai felderítés hatékonyságának köszönhetően jobban tudták koordinálni. Döntőnek azonban a levegőből indított támadások bizonyultak – bár mindkét fél rendelkezett pilóta nélküli eszközökkel, felfegyverzett, illetve fegyverként alkalmazható („öngyilkos”) drónokat Azerbajdzsán alkalmazott nagy sikerrel. A légvédelem feltérképezése és kiiktatása után az azeri irányítású török és izraeli drónok gyakorlatilag szabadon tudtak tevékenykedni, és a Hegyi-Karabah határán kiépített védelmi vonalban elhelyezkedő örmény erőket és az őket támogató tüzérségi eszközöket aránylag kis erő bevetésével, nagy hatékonysággal meg tudták semmisíteni, vagy a moráljuk lecsökkentésével sikerült őket harcképtelenné tenni.³⁰

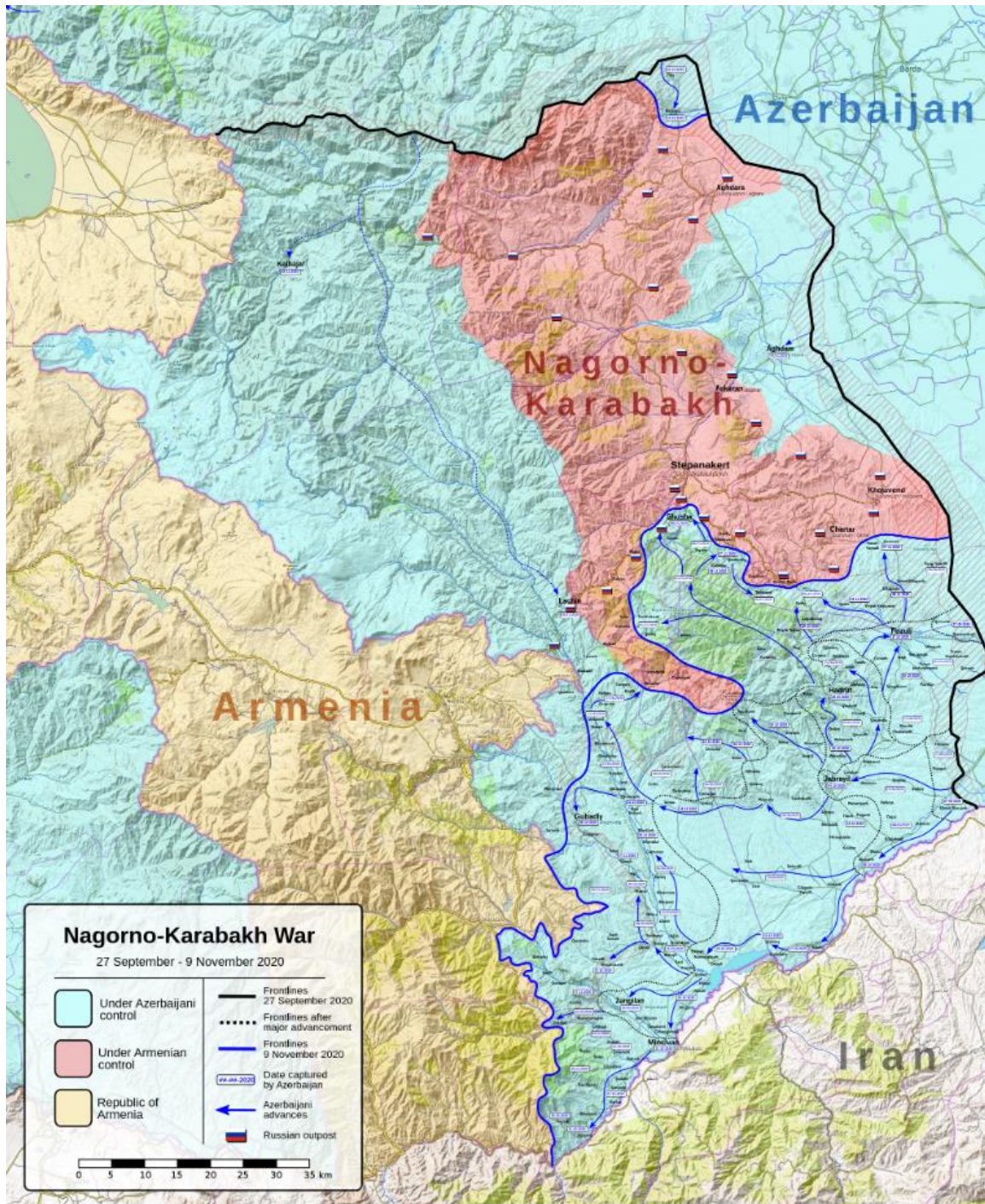
²⁶ Welt - Bowen 2021, 12–13.

²⁷ Sprengel 2021, 23.

²⁸ Stronell 2021.

²⁹ Wagner 2016, 8.

³⁰ Jellemző, hogy a konfliktus során számottevő műveletet sem az örmény, sem az azeri légierő nem hajtott végre. A drónok alkalmazását tehát a hagyományos légvédelem A2AD képessége nem, de más forgó-, illetve merevszárnyú repülőgépeket erősen korlátozta.



3. ábra

A 2020. őszi műveletek térképe

(forrás: Ryan O'Farrell - Senior Analyst at Bridgeway Foundation https://commons.wikimedia.org/wiki/File:2020_Nagorno-Karabakh_War.svg Letöltés: 2021.09.01.)

Ez összefügg azzal is, hogy az örmény oldal hagyományos légvédelmet épített fel, míg a drónok ellen sokkal inkább az elektronikai harc és a zavarás, illetve korlátozott mértékben a csapatlégvédelem jelentheti a megoldást.³¹ Ezen erők fejlesztése terén a hegyi-karabahi haderő

³¹ Shaikh – Rumbaugh 2020.

és az azt támogató Örményország súlyos hátrányban volt, gyakorlatilag nem volt képes csapatait megoltalmazni. A térségben lévő örmény légvédelem a meglévő eszközöket jellemzően nem a megfelelő helyen és a szükséges mennyiségben alkalmazta, illetve számos esetben a drónelhárító képességgel is rendelkező modern, orosz eredetű légvédelmi komplexumok (például a Tor–M2KM) sem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket, mert azokat idő előtt kivonták a térségből.

A különleges műveleti erők kiterjedt alkalmazása az azeri eljárások fontos elemét képezte. Ezek felkészítése az afganisztáni hadműveletekben tapasztalatokat szerzett törökök hathatós segítséggel történt. A hegyvidéki területre felkészített csoportok különösen a mögöttes területeken a vezetési pontok és kritikus infrastruktúra támadásában játszottak nagy szerepet, amely jól kiegészítette a precíziós csapásmérő képességet.³²

A *műszaki erők* és a csapatok oltalmazása terén alapvetően a védő fél volt előnyben, mert a tűzszüneti vonal mentén jól kiépített állásokkal rendelkezett,³³ mind manőver erőit képes volt ezekben elhelyezni, mind a tűzérési eszközeit. A védelem azonban a szárazföldi támadások elhárítására készült, a drónokkal végzett precíziós csapások ellen kevésbé volt hatékony. Ezen túlmenően az erők oltalmazását szolgáló intézkedéseket, sőt a szabályzatok legelemibb utasításait is figyelmen kívül hagyták. A védelem kiépítése az első vonal megerősítésén túl támpont jellegű volt, a kulcstelepülések hálózatára épült.

A *vezetés és a híradás* tekintetében az azeri fél modernebb technikai eszközökkel rendelkezett, mert részben átvette a török hadműveleti és harcászati rendszereket, illetve az ezekhez kapcsolódó modern eljárásokat. A védett, hálózat alapú kommunikáció lehetővé tette a felderítési adatok gyors továbbítását, illetve a célkezelés (targeting) is ezen keresztül működött.³⁴ Az azeri erők vezetői képesek voltak elsajátítani a modern, 21. századi vezetési elveket és eljárásokat, amelyek a törökök szíriai gépesített és afganisztáni kis alegységes tapasztalatainak feldolgozásával és a NATO szabályzatok ismeretével párosult.³⁵ Az örmény vezetés doktrinális tekintetben elmaradásban volt ellenfelétől, részben a szovjet, részben a modernebb orosz elveket alkalmazta. A jereváni politikai vezetés változásának hatására némileg hidegebb a viszony Örményország és az Orosz Föderáció között, így a legfrissebb katonai tapasztalatok megosztására nem került sor.

A *logisztika* és utánpótlás területén az azeri haderő az ország gazdasági erejét maga mögött tudva egyértelmű előnyben volt, azonban a terep jellege a védőnek kedvezett. Ez az előny csak addig állhatott fenn, amíg a Lacsin korridor nyitva volt,³⁶ ennek elvágása után ez elveszett.

Információ és vezetés terén is hátrányban voltak az örmény erők, amely a fentiekből egyértelműen következik. Az azeri haderő a műveletek sokkal szélesebb spektrumát volt képes alkalmazni, parancsnokai gyorsabban, modernebb elvek mentén voltak képesek dönteni, hisz

³² Erickson 2021, 4.

³³ Smolnik 2016, 12.

³⁴ Sprengel 2021, 23.

³⁵ Kasapoglu 2021, 13–14.

³⁶ Spencer - Ghoorhoo 2021.

ahhoz több információ állt rendelkezésükre. A gyorsan meghozott döntést követően a feladatokat hamarabb meg tudták kezdeni és pontosabban végre tudták hajtani, illetve a műveletek és csapások hatékonyságáról is szinte rögtön beérkeztek az adatok. A katonai vezetők felkészítésében (törökországi katonai akadémiák, vezérkari képzés megszervezése, stb.) tetten érhető a török jelenlét, ahogyan feltételezhető, hogy a drónok irányításában is szerepük volt.

A magas tempó, a gyors műveletek és azonnali visszacsatolás, illetve az információ-dömping már a 21. századi hadszíntér és hadviselés jellemzői, amellyel a statikusabb, drónok ellen védtelenebb örmény vezetés nem tudott lépést tartani, és csapatait ezáltal kiszolgáltatott helyzetbe hozta. Ha a két katonai vezetést Boyd modelljében³⁷ kívánjuk értelmezni, akkor elmondhatjuk, hogy az azeriek OODA-hurka jóval rövidebb volt, mint az örményeké, így gyakorlatilag végig megtartották a kezdeményezést, tehát a humán faktor továbbra is jelentős tényező maradt, ha nem is az egyetlen döntő tényező, mint az előző háborúban.

Összegzés

Azerbajdzsán a háborúban elérte az Aliyev által kijelölt célját, és visszafoglalta az első háború során elvesztett területét (az eredményt egyébként az elnök saját sikereként könyvelte el, háttérbe szorítva a haderőt és annak vezetőit is). Örményország természetesen nem tekint(het)i lezártnak a konfliktust, mert a társadalom nagy része is ezt támogatja, komoly nyomást helyezve ezzel az örmény politikai vezetésre – a 2020. november 10-én megkötött fegyvernyugvásról szóló megállapodás aláírásakor több helyen az országban (köztük Jerevánban is) erőszakos tüntetések kezdődtek a terület visszafoglalásáért és a háború folytatásáért.³⁸

A pilóta nélküli eszközök széleskörű elterjedésére minden haderőnek fel kell készülnie és a saját légvédelmét, illetve harc- és az erői megóvását célzó eljárásaikat, sőt doktrínáikat is ezen veszélyekre reagálva kell elkészíteni. A korszerű és modern légvédelmi eszközök, amelyek rendelkeznek drónelhárító képességgel, illetve kimondottan drónok ellen fejlesztették ki őket, már el vannak látva korszerű elektronikai zavaróberendezésekkel, illetve akár irányított energiájú fegyverekkel is. A hatékonyság érdekében ezeknél a légvédelmi rendszereknél meg kell követelni a magasfokú önállóságot és mobilitást, hiszen a napjainkban is meglévő hatékony ellenséges felderítés és gyors döntéshozatali mechanizmusok, szinte azonnali csapást kiváltó eljárások mellett a statikus eszközök – ahogyan a 2020-as konfliktus során is láthattuk – nagyon sebezhetőnek bizonyulnak.

Napjainkban a technológiai fejlődés sebessége óriási hangsúlyt kap a katonai gondolkodásban. Az új képességek megjelenése, vagy a meglévők újabb szintre emelése egészen új koncepciók megjelenéséhez vezetett. Ezek közül is kiemelkedik a küzdelem teljes spektrumát lefedő műveletek (Multi Domain Operations, MDO), vagy az osztott műveletek (Distributed Operations, DO), azonban egyik sem képes kezelni a haderők humán problémáját, vagy éppen egyenesen eltereli azokról a figyelmet.

³⁷ Drót 2018, 148.

³⁸Armenian parliament speaker injured by protesters, prime minister says. TASS, 2020. 11. 10. <https://tass.com/world/1221775> (Letöltés ideje: 2021.09.07.)

A fegyveres erők bármely eljárás, bármely koncepció szerint tevékenykedjenek, vagy bármely haditechnikai fejlettségi szinten álljanak is, az emberi döntéshozatalt megkerülni nem tudják. Ennek a sebessége, az adott idő alatt meghozott jó döntések száma még mindig a siker egyik legfontosabb mértékegysége, amelyre az azeri–örmény konfliktus is rávilágított. Hiába van óriási mennyiségű adat szinte azonnal a döntéshozók előtt, ha azok értelmezésére és feldolgozására, rendszerezésére nem rendelkeznek a szükséges infrastruktúrával, eljárásokkal, erre felkészített parancsnoki és törzsállománnyal. Ezen az adatmennyiségből eredő problémán a mesterséges intelligencia (MI) elterjedése várhatóan tud majd segíteni, de a döntéshozatal gyorsabb előkészítésén túl magát a parancsnokot kiváltani az sem fogja.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Alexiev, Alexander, Wimbush, S. Enders 2007. *The Ethnic Factor in the Soviet Armed Forces. Historical Experience, Current Practices and Implications for the Future - an Executive Summary*. Rand, 1983.
<https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/reports/2007/R2930.hpdf> Letöltés ideje: 2021. 07. 28.
- Atanesian, Grigor, Strick, Benjámín 2020. Nagorno-Karabakh conflict: 'Execution' video prompts war crime probe. BBC, 2020.10.24. <https://www.bbc.com/news/world-europe-54645254>, Letöltés ideje: 2021.09.07.
- Az Azerbajdzsáni Köztársaság Védelmi Minisztériumának hivatalos YouTube csatornája
<https://www.youtube.com/watch?v=C0pcbeSm0Sw>
- Chorbajian, Leon et al. 1994. *The Caucasian Knot: The History and Geopolitics of Nagorno-Karabagh*. London: Zed Books
- CIA 1979. *Warsaw Pact Forces Opposing NATO. National Intelligence Estimate Volume I. Summary Estimate*.
- Cornell, Svante E. 1999. *The Nagorno-Karabakh*. Report no. 46. Department of East European Studies, Uppsala University, 1999.
[https://is.muni.cz/el/fss/iaro2019/POL587/um/Comell The Nagorno-Karabakh Conflict.pdf](https://is.muni.cz/el/fss/iaro2019/POL587/um/Comell%20The%20Nagorno-Karabakh%20Conflict.pdf) Letöltés ideje: 2021. 07. 20.
- Cornell, Svante E. 1998. *Turkey and the Conflict in Nagorno Karabakh: A Delicate Balance*. : Middle Eastern Studies, January 1998, Vol. 34, No. 1.
<https://doi.org/10.1080/00263209808701209>
- De Waal, Thomas 2003. *Black Garden - Armenia and Azerbaijan through Peace and War*. New York University Press
- Drót László 2018. *Az OODA hurok, (I rész)*. In: *Seregszemle*, XVI. évfolyam, 1. szám, 2018. 143-159. <https://honvedelem.hu/images/media/5f58bebccab99869002150.pdf> Letöltés ideje: 2021. 08. 30.
- Erickson, Edward J. 2021. *The 44-Day War in Nagorno-Karabakh Turkish Drone Success or Operational Art? Military Review Online Exclusive*.
- Holm, Michael *Transcaucasian Military District*.
<http://www.ww2.dk/new/army/gkv/zakvo.htm> Letöltés ideje: 2021. 07. 29.

- Frielick, Bill 1994. Faultlines of Nationality Conflict: Refugees and Displaced Persons from Armenia and Azerbaijan. *International Journal of Refugee Law*; 6. évfolyam 4. szám <https://doi.org/10.1093/ijrl/6.4.581>
- GDP (current US\$) - Azerbaijan, Armenia | Data (worldbank.org) Letöltés ideje: 2021. 08. 01.
- Human Rights Watch/Helsinki 1994. Azerbaijan Seven Years of Conflict in Nagorno-Karabakh. <https://www.hrw.org/reports/AZER%20Conflict%20in%20N-K%20Dec940.pdf> Letöltés ideje: 2021. 08. 01.
- Kasapoglu Can 2021. Hard Fighting In The Caucasus: The Azerbaijani Armed Forces' Combat Performance and Military Strategy In The 2020 Nagorno-Karabakh War. *SAM Papers No. 18*. 2021. <http://sam.gov.tr/pdf/sam-papers/SAM-Papers-No.-18.pdf>. Letöltés ideje: 2021. 07. 29.
- Kolsto, Pál, Blakkisrud, Helge 2012. De facto states and democracy: The case of Nagorno-Karabakh. *Communist and Post-Communist Studies*, 45, 1–2. <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2012.03.004>
- Souleimanov, Emil, Evoyan, Lia 2012. Two Positions on the Nagorno-Karabakh War: Russian and Turkish (1990-1994). *Central Asia and the Caucasus. Journal of Social and Political Studies Volume 13 Issue 4*. <http://www.osce-academy.net/upload/file/cac.en.4-2012.pdf> Letöltés ideje: 2021. 07. 30. 13.
- Pearce, Katy 2020. While Armenia and Azerbaijan fought over Nagorno-Karabakh, their citizens battled on social media. *The Washington Post* 2020. 12. 04. <https://www.washingtonpost.com/politics/2020/12/04/while-armenia-azerbaiaian-fought-over-nagorno-karabakh-their-citizens-battled-social-media/> Letöltés ideje: 2021. 09. 07.
- Smolnik, Franziska 2016. *Secessionist Rule: Protracted Conflict and Configurations of Non-state Authority*. Frankfurt: Campus Verlag,
- Spencer, John, Ghoorhoo, Harshana 2021. *The Battle of Shusha City and the Missed Lesson of the Nagorno-Karabakh War*. Modern War Institute, West Point <https://mwi.usma.edu/the-battle-of-shusha-city-and-the-missed-lessons-of-the-2020-nagorno-karabakh-war/> Letöltés ideje: 2021. 08. 01.
- Souleimanov, Emil, Evoyan, Lia 2012. *Two Positions on the Nagorno-Karabakh War: Russian*
- Sprengel, Frank Christian 2021. *Drones in hybrid warfare: Lessons from current battlefields*. Hybrid CoE Working Paper 10. Hybrid Center of Excellence. https://www.hvbridcoe.fi/wpcontent/uploads/2021/06/20210611_Hybrid_CoE_Working_Paper_10_Drones_in_hybrid_warfare_WEB.pdf Letöltés ideje: 2021. 08. 01.
- Stronell, Alexander 2021. *Learning the lessons of Nagorno-Karabakh the Russian way* <https://www.iiss.org/blogs/analysis/2021/03/lessons-of-nagorno-karabakh> Letöltés ideje: 2021. 07. 28.
- TASS 2020. *Armenian parliament speaker injured by protesters, prime minister says*. 2020. 11. 10. <https://tass.com/world/1221775> Letöltés ideje: 2021.09.07.

These photos have circulated since 2016 in reports about an air defence system that was damaged after an accident in Russia. AFP India, 2020. 10. 07.

<https://factcheck.afp.com/these-photos-have-circulated-2016-reports-about-air-defence-system-was-damaged-after-accident-russia> Letöltés ideje: 2021. 09. 07.

US Army 2020. ATP 5-0.2-1 szabályzat. <https://fas.org/irp/doddir/army/atp5-02-1.pdf> Letöltés ideje: 2021. 07. 28.

USA Joint Chiefs of Staff. Joint Doctrine Note 1–18 Strategy.

https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/jdn_jg/jdn1_18.pdf Letöltés ideje: 2021. 07. 28.

Van Schendel, Willem, Zürcher, Erik Jan 2001. Identity Politics in Central Asia and the Muslim World - Nationalism, Ethnicity and Labour in the Twentieth Century. IB Tauris.

Wagner Péter 2016. A „négy napos háború” Hegyi-Karabahban KKI Tanulmányok 2016/5.

https://kki.hu/assets/upload/5_KKI-tanulmany_AZE-ARM_Wagner_20160713.pdf Letöltés ideje: 2021. 07. 30.

Welt, Cory, Bowen, Andrew S. 2021. Azerbaijan and Armenia: The Nagorno-Karabakh Conflict. CRS Report, 2021. <https://fas.org/sgp/crs/row/R46651.pdf> Letöltés ideje: 2021. 08. 01.